

- Максима Исповедника / Дионисий Ареопagit ; пер. с греч. и вст. ст. Г. М. Прохорова. – 2-е изд., испр. – СПб. : Изд-во Олега Абышко, 2006. – 464 с. – (Библиотека христианской мысли. Источники).
- Левшун Л. В. Введение в теоретическую поэтику восточнославянской книжности / Л. В. Левшун. – Мн. : Беларус. навука, 2009. – 451 с.
 - «Память и похвала» мниха Иакова // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – К., 1888. – Кн. 2. – Отд. 2. – С. 17–24.
 - Подскальски Герхард. Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988–1237 гг.) / Герхард Подскальски ; пер. А. В. Назаренко ; под ред. К. К. Аментьева. – Изд. 2-е, исправл. и дополн. для русского перевода. – СПб. : Византинороссика, 1996. – XX + 572 с. (Subsidia Byzantinorossica. – Т. 1).
 - Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміськими та грецькими текстами. – United Bible Societies. – 1991. – 1070 + 324 с. (переклад Івана Хоменка).
 - Серебрянский Н. И. Древнерусские княжеские жития (Обзор редакций и тексты) / Н. И. Серебрянский. – М., 1915. – IV + 295 + 186 + VI с.
 - Соболевский А. И. Памятники древнерусской литературы, посвященные Владимиру св. / А. И. Соболевский // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – К., 1888. – Кн. 2. – Отд. 2. – С. 7–68.
 - Тахо-Годи А. А. Комментарии / А. А. Тахо-Годи // Античные риторика / под ред. А. А. Тахо-Годи. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1978. – 352 с. (Университетская библиотека).
 - Фет Е. А. Память и Похвала князю Владимиру / Е. А. Фет // Словарь книжников и книжности Древней Руси. – Вып. I (XI – первая половина XIV в.). – Л. : Наука, 1987. – С. 288–290.
 - Шахматов А. А. Разыскания о древнейших летописных сводах / А. А. Шахматов. – СПб., 1908. – 686 с.

H. Pavlenko

MONK YAKOV'S "PAMIAT' I POKHVALA KNIAZIU RUS'KOMU VOLODYMYRU": AN ATTEMPT AT INTERPRETATION

An attempt is made in the article to consider the poetics of mimicry in monk Yakov's "Pamiat' i pokhvala kniazii Rus'komu Volodymyru". The main focus is placed on the biblical prototypes of hagiographical images of Princess Olga and Prince Volodymyr, and on key situations that are often adopted by the author from the Scriptures.

Keywords: "Pamiat' i pokhvala knyaziu Rus'komu Volodymyru", zhytiye, saint, Princess Olga, Prince Volodymyr, Bible, motive, topos, Old Testament kings and prophets.

Матеріал надійшов 23.03.2012

УДК 821.161.2.09

Морина Н. В.

ДУХОВНІ ВІРШІ ПРО СВ. ОЛЕКСІЯ, ЧОЛОВІКА БОЖОГО, З РУКОПИСНИХ СПІВАНІКІВ ЛЕМКІВЩИНИ ТА ЗАКАРПАТТЯ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано поетику духовних віршів про святого Олексія, чоловіка Божого, з рукописних співаників Лемківщини та Закарпаття ХVІІІ століття. Виокремлено чотири редакції вірша про святого, кожен з яких має свою специфіку обробки агіографічного матеріалу.

Ключові слова: духовний вірш, св. Олексій, чоловік Божий, рукописний співаник, «Богогласник».

Духовний вірш¹ про святого є синтетичним жанром книжної поезії, який поєднує в собі слово

¹ Одразу масмо зазначити існування варіативності термінів на позначення текстів цього жанру. М. Грушевський і В. Гнатюк використовували термін «духовний вірш», М. Возняк і М. Лелекач вживали паралельні форми – «духовна вірша» та «духовна пісня», В. Крекотень називав цей різновид вірша «релігійною поезією», музикознавець Ю. Медведик вживає термін «духовна пісня», наголошуючи таким чином музичну компоненту цих творів. О. Гнатюк також послуговується терміном «духовна пісня». Ми використовуватимемо термін «духовний вірш», оскільки залишаємо поза увагою музичну компоненту цих творів.

і музику, в ньому прославляється подвижницьке життя святого та посмертні чудеса. Така поезія була орієнтована на широку аудиторію, а основна її мета – передача і засвоєння мирянами основних правд віри, популяризація певних святих, які мали б ставати прикладами для наслідування. Часом духовні вірші набували форми індивідуальної молитви. Р. Лужний називає духовний вірш «Біблією для вбогих», маючи на увазі його дидактичну та популяризаторську функцію [34].

Основною формою функціонування духовних віршів XVII–XVIII ст. були рукописні співаники, або пісенники. За змістом їх поділяють на три типи: співаники, які містили лише духовні пісні, співаники, які містили духовні й світські пісні, та співаники типу «Богогласника». Територія їхнього поширення – це переважно прикарпатський регіон (села Ясельського, Горлицького та Грибівського повітів, тепер – територія Республіки Польща) і Закарпаття. Якщо розглядати структуру цих збірників, то більшість із них поділена на 4 частини – пісні на честь Ісуса Христа; богородичні пісні; пісні на честь святих; пісні покаянні, пісні-роздуми про смерть, про минулість життя. Хоча варто зазначити, що укладачі збірників не завжди дотримувалися такої структури. Так, наприклад, у рукописному збірнику духовних пісень з колекції Сергія Маслова [24], пісня про св. Олексія розташована між піснею на Богоявлення Господнє і піснею на Благовіщення Пресвятої Богородиці [24, арк. 46 зв. – 48].

Найбільшу популярність у досліджуваних співаниках мали духовні вірші про св. Миколая, великомучениць Параскеву та Варвару, св. Георгія, архангела Михаїла, св. Косьму і Даміана. Не останнє місце за поширеністю посідає і вірш про св. Олексія, чоловіка Божого. Мета нашої статті – аналіз різних версій духовного вірша про св. Олексія, чоловіка Божого, що походять з рукописних співаників Лемківщини та Закарпаття XVIII ст.

Досвід вивчення слов'янського духовного вірша про Олексія, чоловіка Божого, сягає ще 1848 року, коли П. Кириєвський опублікував зведений текст духовного вірша про Олексія [25]. У передмові до власного збірника духовних віршів В. Варенцов, порівнявши текст П. Кириєвського з білоруським та українським варіантами, робить припущення, що вони походять від редакції життя Олексія, уміщеної в «Анфологоні» Арсенія Грека 1660 року [3]. Це припущення підтримує і М. Тихонравов, який у рецензії на збірник П. Безсонова наводить низку текстуальних збігів тексту вірша та життя у редакції «Анфологона» [15]. В. Адріанова-Перетц пізніше спростовує це припущення, критикуючи висновок В. Варенцова і М. Тихонравова на тій підставі, що дослідники залучили до аналізу лише один запис вірша, типовість якого не доведена [1, с. 64]. Натомість сама дослідниця, проаналізувавши 36 записів російського духовного вірша про Олексія, чоловіка Божого, робить висновок, що джерелами духовних віршів про св. Олексія були не «Книги житій святих» святителя Димитрія (Туптала) і не «Анфологон» 1660 року, а давні житія (тут учена має на увазі редакцію «Златоструя», Троїць-

ку редакцію і текст у редакції Великих Четьїх Міней митрополита Макарія). І. Срезневський пише про те, що слов'янський переклад життя Олексія зроблено не з латинського, а з грецького джерела. Стосовно ж джерела духовного вірша він зауважує, що це був не давній текст, а житіє в редакції «Книг житій святих» святителя Димитрія (Туптала) [27, с. 17]. Д. Дашков пов'язує російський духовний вірш про Олексія з грецьким житієм, а білоруський варіант вірша ще й з німецькими віршами, однак при цьому він не вказує шляхи проникнення вказаних джерел у середовище, де був створений вірш [7]. У дослідженнях С. Щеглової [30] та В. Щурата [31], присвячених збірці «Богогласник», згадки про духовний вірш про Олексія обмежуються лише короткими відомостями про походження тієї чи іншої редакції вірша, а також їхнього ймовірного авторства.

У дослідженнях російських духовних віршів про Олексія початку та середини XX ст. переважали порівняльно-історичний і типологічний підходи. Здобутком літературознавців кінця XX ст. було те, що вони довели: духовні вірші є книжними, авторськими текстами, їхніми авторами було переважно духовенство. Це дало змогу спростувати ненаукові твердження на кшталт «вірш про Олексія Божу людину: говориться про бідних, співається бідними, а тому не інакше, як у цьому колі міг бути і складеним» [26, с. 62].

Сучасна російська дослідниця В. Бахтіна акцентує відмінність російського та українського духовних віршів про святого Олексія. Вона вважає, що духовний вірш про силу віри і жертвності у службі Богові в українському варіанті став оповіддю про блудного сина. Дослідниця дещо спрощує український духовний вірш про Олексія, вважаючи, що «мотиви його втечі – не потреби вищого служіння (як у російських текстах), а буденні: «не зхотив вин с жинкою жити» [2, с. 472]. На нашу думку, авторка не зовсім коректно порівнює російський епічний книжний вірш про св. Олексія з українським віршем з ліричного репертуару.

Заслугою українських досліджень про духовний вірш початку XIX ст., а саме розвідок І. Франка, В. Гнатюка, М. Возняка, є віднайдення та публікація значної кількості духовних віршів із малодоступних, а то й зовсім утрачених сьогодні рукописних співаників.

Хоча спеціальних розвідок про український духовний вірш про святого Олексія немає, на принагідні згадки про нього натрапляємо у дослідженнях, присвячених специфіці української духовної лірики. О. Мишанич, розглядаючи українську літературу Закарпаття XVII–XVIII ст., зазначав, що вірш про Олексія, чоловіка Божого, часто трапляється у рукописних співаниках Га-

личини і Закарпаття [14, с. 215]. У своїй монографії О. Гнатюк продемонструвала ефективність застосування здобутків сучасної риторики у дослідженні духовних віршів, довівши, що ці тексти побудовано відповідно до риторичних принципів. Дослідниця охарактеризувала пісні на честь святих, визначивши, що для них найважливіше повчання, тому основна увага тут приділяється викладу матеріалу, тобто *dispositio*. Окрім того, для пісень на честь святих характерний середній стиль (*modicus*) [6, с. 85].

О. Зосім заторкує дуже важливий вимір українських духовних пісень, а саме – конфесійний. Дослідниця засвідчує їхню різну функцію у православному та унійному середовищах: «позалітургічна, або позабогослужбова, пісня у XVII – XIX ст. побутувала передусім у православному середовищі, у якому могла звучати як побожна пісня, призначена для домашнього виконання, а також у різних публічних репрезентаціях світського і духовного характерів», тоді як в унійній церкві ці тексти належали до паралітургічних пісень і долучалися до літургічних дій [10, с. 101]. Посилаючись на Л. Густову, О. Зосім пише про те, що «у XIX сторіччі у білоруських греко-католицьких осередках “Богогласник” активно витісняв богослужбові книги з приходського літургічного вжитку... і став чи не найважливішою богослужбовою книгою, зрозумілою і малограмотному духовництву, і народу» [9].

Що стосується православних, то духовні пісні належали до позалітургійних практик. Б. Успенський зазначав, що в духовних віршах, покладених на знаменний спів, не дотримувалися системи літургійної вимови, і пояснює це тим, що спів духовних віршів не пов'язаний у свідомості старообрядців із ситуацією церковної служби [28]. Друкований «Богогласник», хоч і був укладений василіанами, та все ж містив канти і православних авторів – святителя Димитрія, Єпіфанія Славинецького, Георгія Кониського. У XIX ст. надруковано православні «Богогласники», укладені відповідно до православного церковного календаря.

Про паралітургійне призначення духовних віршів дізнаємося і з приміток до деяких рукописних та друкованих видань. На маргінесах збірника «Житій святих» з колекції А. Петрушевича (ЛНБ ім. Стефаніка) записана «Пѣснь Адаму», в кінці якої зазначено «Сія пѣ(с)нь пѣта иматъ быти въ недѣлю сиропостія въ услышаніе всѣмъ людемъ по божественной літургія» [5, с. 174]. І. Франко і М. Возняк зауважували випадки, коли духовні пісні долучали до збірників акафістів. Щодо збірки пізнішого часу «Пѣсны благоговѣйныя», виданій у Почаєві 1806 року, то вже у самій назві є вказівка на призначення – «При Божественной Літургии чтенной».

Політичний підтекст актуалізації теми святого Олексія, чоловіка Божого, частково відображено навіть на духовних віршах. Цей святий був настільки пов'язаний у народній свідомості з тезкою – царем, що у середовищі, де його політика не схвалювалася, духовний вірш про Олексія був непопулярний. Г. Ковальська, яка досліджувала культуру, зокрема духовні вірші, поморських старообрядців, пов'язує непопулярність духовного вірша про Олексія у середовищі старообрядців саме з альянсом на царя – реформатора [33, с. 86].

Нам вдалося виявити чотири варіанти духовного вірша про св. Олексія, чоловіка Божого. До найпоширенішого варіанту, що є у більшості збірників, належить вірш з інципітом – «Коханаго гди втеряла». Він міститься у співаниках Івана Пашковського [5, с. 424–425], Івана Русина [24], співанику з колекції А. Петрушевича [22], двох співаниках із колекції НТШ [17; 20], М. Возняка [16]. Уперше цей вірш трапляється у збірнику, який належав бібліотеці Наукового Товариства ім. Т. Шевченка (НТШ), появу якого М. Возняк зараховує до 60-х років XVIII ст. [4, с. 53–54] Ю. Яворський запевняє, що саме цей варіант вірша про святого містили всі три співаники Івана Югасевича. На жаль, ми не змогли ознайомитися з ними *in vivo*, оскільки ще у 30-х роках XX ст. учений передав їх празьким архівним інституціям. Цей вірш мав виконуватися на наспів: «юже декрет». Тут, мабуть, мається на увазі великопісна псалма «Уже декрет подписует, Пилат вирок юж сказует». Цей варіант вірша за структурою є особистим плачем матері за сином. Численні риторичні запитання, їхнє нанизання – «Если на насъ печалуешьъ, / Чемъ Отца непомилуешьъ», «Ащесь пойшоль на путь благій, / Что жъ непомнишьъ наша прагы» – створювали настрій смутку, жалю, наближували цей текст до жанру голосінь. У вірші можемо спостерігати зміну аксіологічних характеристик сюжету про святого Олексія, оскільки увагу в ньому зосереджено не так на сакральні-містичні, як на власне людських почуттях родини святого. Таке трактування виходило за межі канонічного. Жаль і сльози матері потребували певної мотивації з огляду на гріховність сумнівів у правильності обраного святим шляху. Зв'язок цього вірша з житієм дуже віддалений, звідти береться лише загальна сюжетна канва і порівняння дружини святого Олексія з горлицею. Так само в житті не позначено часові й просторові координати розгортання сюжету. Завдяки цьому події, описані у вірші, універсалізуються. Духовний вірш був орієнтований на читача та слухача вже знайомого з житієм святого. У мові цього вірша трапляються численні полонізми, наприклад, «тераз естемъ», «згадзаешъ». Це, на нашу думку,

пов'язано з тим, що рукописні збірники походили з етнічно та мовно неоднорідних територій, де були відчутні потужні словацькі та польські впливи. Цей варіант вірша має паралелі також в інших слов'янських духовних віршах про святого Олексія. Так, С. Вртель-Верчинський зазначає, що плач рідні св. Олексія – це майже обов'язковий елемент сербських і словенських духовних віршів [35, с. 41].

Саме цей варіант згодом перенесено до першого видання друкованого «Богогласника». При цьому вірш зазнав мовної правки, зокрема, був посилений церковнослов'янський елемент у лексиці, а також додано три нові строфи [18].

Другий варіант вірша про святого Олексія – пізнішого походження за попередній – нам вдалося відшукати лише в одному збірнику: співану з колекції НТШ [20]. Він є епічною оповіддю про життя святого. З акровірша ми дізнаємося, що його автором був Сильвестр, якихось додаткових відомостей про цю особу не знаходять ані С. Щеглова, ані В. Щурат. Уведення до тексту акровірша могло свідчити про те, що твір призначався не лише для сприймання на слух, а й для читання.

Автор вірша дотримується загальної фабули життя святого, але через те, що вірш тематично вужчий за життє, система мотивів зазнала скорочень. Тут не згадується про благочестивість батьків святого, його чудесне народження від неплодних батьків, про явлення Богородиці пономареві церкви, на паперті якої жебракував Олексій, про пошуки слуг, голос під час Літургії, чудеса після смерті святого тощо. Проте деякі подробиці з життя святого Олексія, наприклад, бажання святого втекти до Тарсу, те, що Олексій нікому, окрім імператора Оновія, не давав хартію, свідчить про знайомство автора вірша з книжним життєм. При цьому фабула життя святого передається в такій загальній формі, що важко визначити зв'язок із певною редакцією житія. Мусимо зазначити, що автор цього твору знав зразки старовинної української духовної лірики. Перша строфа вірша «Создателю Боже / Кто изреши може, / Благодарителей множества / Отверзающих уста» нагадує початок пісні на Різдво Христове: «О предвчний Боже, кто изреши може...». До того ж простежується зв'язок його з піснями зі служби св. Олексію: в тропарі співається «ибо тлѣнныи чертогъ на нетлѣнное Божіе царствіе премѣнивъ», у вірші – «Больша церковь Бога, от брачна чертога», в стихирі – «сверсть и богатство временное яко прахъ вмѣнилъ еси», у вірші – «Вся вотще вмѣняя Суеты сего міра». Про величальну мету цього вірша автор повідомляє на самому початку – «Пѣснь нову сложити / и сею почтити / Алексія всесвята» і в кінці вірша – «Алексій, святъ

человкъ, / Божій званый во вѣкъ вѣкъ / Въ безконечна лѣта, / По коль будетъ свѣта, / Торжествуй всегда съ нами».

Цей варіант вірша увійшов згодом до друкованого збірника духовних пісень «Пісні благоговійні» (1809 р.).

Про тісний зв'язок духовних пісень із церковною гімнографією свідчить вірш з двох рукописних збірників, один із колекції Церковно-археологічного музею КДА (ф. 301, № 521), другий з Київського Михайлівського монастиря (ф. 307, № 491). Вони містять ідентичний короткий десятирядковий вірш про св. Олексія. Інціпіт цього вірша – «Дом родитѣлей своих яко чужд оставил» – запозичено з кондака святому Олексієві на голос другий, в якому співається: «Дом родителей твоих яко чужд имев, водворился еси в нем нищезобразно...». Далі вірш розвивається незалежно від тексту служби святому. Практику запозичення інципітів із гімнографічних творів зауважував Ю. Медведик. Вірш є молитовним зверненням до святого з проханням про заступництво перед Богом: «тѣмъ ты молим Алексѣе С[ы]не прехвальный / Моли Бога да не пождет нас Адъ... темный. / От Бога Алексѣе преподобно живый / Царство испроси и нам, себѣ умоливый». Автор вірша наголошує на двох чеснотах Олексія – терпінні й пості. Коротка форма вірша і тісний зв'язок із літургійним текстом надає йому характеру молитви до святого.

Юліян Яворський, відомий дослідник карпатського фольклору початку ХХ століття, розшукав у закарпатському селі Тересва цікавий рукописний збірник віршів і пісень 1761–1763 років та опублікував його частину. Пісні з нього переписав Іоан Югасевич з села Прикра Шаришського комітату (тепер Східна Словаччина). У ньому, окрім відомого вірша «Коханнаго гды втерала...», міститься ще одна «Песнь Св. Алексею» [21]. Вірш має панегіричний характер і присвячений чернянському пресвітеру, про що дізнаємося з акровірша «Алексей Павлович¹, презвитер Чернянский виват!» За структурою твір є великим нерівноскладовим віршем (від 4 до 9 складів), має 201 рядок і, очевидно, не завершений, бо уривається на словах «Молися и всем мире...». Пісня була виголошена на день святого Олексія, можливо, навіть замість проповіді у церкві, бо має відповідне обрамлення. Починається і закінчується твір молитовним зверненням до святого: «Нынѣ просимо тя вси: молися о нас на небеси Отцу и Сыну и Духу святому, яко патрон наш еси!». Композиційно цей вірш поєднує у собі величання святого, представлення його як заступника іменника, – і молитовне звернення до нього.

¹ О. Мишанич припускає, що Олексій Павлович – це дід відомого закарпатського поета ХІХ ст. О. І. Павловича.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що сюжет про святого Олексія, стаючи темою духовного вірша, зазнає трансформацій. Зокрема, скорочується просторова, часова і навіть психологічна дистанція між зображуваними подіями і моментом переказування. Сама фабула життя значно меншає, подаються лише загальні відомості про життя святого. Це пов'язане з метою цих творів, адже духовні вірші лише нагадували про відомі сюжети, їхньою метою не було інформувати читачів, а, натомість, актуалізувати події з життя Христа, Богородиці чи певного святого. Також ми можемо твердити про тісний зв'язок духовних віршів з церковною гімнографією.

Вихід у світ першого друкованого видання «Богогласника» (1790 р.) спричинив дві

тенденції. З одного боку, почали з'являтися видання аналогічного характеру (збірники «Пісні благоговійні», «Богоносник»), з іншого – тексти духовних віршів перестали створювати наново, вони лише копіювалися з «Богогласника».

Аспект, який потребує подальшого вивчення, – це те, яким чином трансформувалася поетика і мова духовних віршів, коли вони ставали частиною лірницького репертуару. Духовний вірш про святого Олексія твердо увійшов до репертуару мандрованих кобзарів та лірників, про що свідчать численні записи його етнографами, опубліковані на сторінках журналу «Киевская старина» в кінці XIX – на початку XX ст.

Список літератури

1. Адрианова В. П. Житие Алексея человека божия в древней русской литературе и народной словесности / Варвара Адрианова. – Петроград : Типография «Башмаков и К°», 1917. – 518 с.
2. Бахтина В. А. Духовные стихи славянских народов (сравнительные аспекты поэтики, сюжетов и жанров) / В. А. Бахтина // Славянские литературы. Культура и фольклор славянских народов : XII международный съезд славистов (Краков, 1998 г.). Доклады российской делегации / отв. ред. С. В. Никольский. – М. : Наследие, 1998. – С. 466 – 481.
3. Варенцов В. Г. Сборник русских духовных стихов / В. Г. Варенцов. – СПб., 1860. – 250 с.
4. Возняк М. З культурного життя України XVII–XVIII в. / Михайло Возняк. – Львів : Накладом друкарні НТШ, 1912. – 74 с.
5. Возняк М. Матеріали до історії української пісні і вірші. Тексти і замітки / Михайло Возняк // Українсько-руський архів. Історико-філософська секція Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 9. – 1913. – С. 241–480.
6. Гнатюк О. Українська духовна барокова пісня / Ольга Гнатюк. – Варшава – К. : Бібліотека журналу «Перевал», 1994. – 188 с.
7. Дашков Д. Стихи и сказания про Алексея Божия человека / Д. Дашков // Беседы в Обществе любителей российской словесности. – 1868. – Вып. 2. – С. 22–43.
8. Дімь родителей яко чуждъ оставил... // ІР НБУВ. – Ф. 301 (КДА). – № 521. – Арк. 26 зв.
9. Зосім О. «Богогласник» у культурному просторі України і Білорусі XVIII–XIX століть : конфесійний вимір / Ольга Зосім. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_12_15.php. – Назва з екрана.
10. Зосім О. Л. Українська духовна пісенність : літургічні паралелі / О. Л. Зосім // Часопис НМАУ. – 2010. – № 3. – С. 99–107.
11. Коханого ся остала // Возняк М. Матеріали до історії української пісні і вірші / М. Возняк. – Львів, 1913. – С. 424–425.
12. Медведик Ю. Гімнографічні джерела української духовної пісні / Юрій Медведик // Каллофонія. – 2002. – № 1. – С. 133–139.
13. Медведик Ю. Українська духовна пісня XVII – XVIII ст. / Юрій Медведик. – Львів : Вид-во Укр. Катол. Ун-ту, 2006. – 324 с.
14. Мишанич О. В. З історії розвитку української літератури на Закарпатті у XVII–XVIII ст. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / Олекса Васильович Мишанич. – К., 1961. – 257 с.
15. Отчет о XXXIII-м присуждении Демидовских наград. – СПб., 1894. – 440 с.
16. Песнь Алексею человеку Бжїю // ВР ЛНБ. – Ф. Воз. 791. – Арк. 49. – 50 зв.
17. Песнь прѣподобному Отцу Алѣксїю Человѣку Божїю // ВР ЛНБ. – Ф. НТШ 188. – Арк. 39 зв. – 40.
18. Песнь прѣподобному Отцу Алексїю, человѣку Божїю (№ 185) // Богогласник. – Почаїв. – 1790. – арк. 223 зв. – 224 зв.
19. Песнь Преподобному Отцу Алексїю, человѣку Божїю // ВР ЛНБ, Ф. 3 (І. Франка), № 4787 («Богогласник»). – Арк. 71–71 зв.
20. Песнь преподобному Алексїю человѣку Божїю // ВР ЛНБ. – Ф. НТШ – 356. – Арк. 58 зв. – 59 зв.
21. Песнь Святому Алексею // Яворский Ю. Житие Алексея человека Божия в карпаторусской стихотворной обработке половины XVIII-го века / Юлиан Яворский // Byzantinoslavica. – 1932. – № 4 (2). – С. 365 – 370.
22. Песнь святому Алексею // ВР ЛНБ. – Ф. АСП – 357. – Арк. 4.
23. Пісня преподобному отцю нашему Олексїю чоловіку Божїю // Пісні благоговійні... – Почаїв. – 1860. – Арк. 73–75.
24. Піснь Алексїю Человѣку Божїю // ІР НБУВ. – Ф. 23 (С. Маслова). – № 47. – Арк. 46–48 зв.
25. Русские народные песни, собранные П. В. Киреевским. – Т. 4 : Русские народные стихи. – М., 1848. – 338 с.
26. Сахаров В. Эсхатологические сочинения и сказания в древнерусской письменности и влияние их на народные духовные стихи / В. Сахаров. – Тула : Типография Н. И. Соколова, 1879. – 250 с.
27. Срезневский И.И. Древнее житие Алексея человека Божия сравнительно с духовным стихом об Алексее божьем человеке / И. И. Срезневский // Записки Императорской Академии Наук. – Т. 1. – СПб., 1867. – Кн. 1. – Прил. 2. – С. 1–18.
28. Успенский Б.А. Архаическая система церковнославянского произношения (Из истории литургического произношения в России) / Б. А. Успенский. – М. : Изд-во МГУ, 1968. – 156 с.
29. Франко І. Я. Духовна й церковна поезія на Сході й на Заході : вступ до студій над «Богогласником» / Іван Якович Франко // Зібрання творів у 50-ти томах. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 39. – С. 126–143.
30. Щеглова С. А. «Богогласникъ». Историко-литературное исследование / С. А. Щеглова. – К. : Тип. ун-та Св. Владимира, 1918. – 347 с.
31. Щурат В. Из студій над почаївським Богогласником : квестії авторства і часу постановня деяких пісень / В. Щурат. – Львів, 1908. – 48 с.

32. Яворский Ю. Новые рукописные находки в области старинной карпаторусской письменности XV–XVII веков / Юлиан Яворский. – Прага, 1931. – 136 с.
33. Kowalska H. Rosyjski wiersz duchowny i kultura religijna starobrzędowców Pomorskich / H. Kowalska. – Wrocław – Warszawa – Kraków : PWN, 1987. – 320 s.
34. Łuźny R. Rosyjski ludowy wiersz duchowy – Biblia pauperum Słowiańszczyzny Wschodniej / R. Łuźny // Biblia a kultura Europy : 2000 lat chrześcijaństwa. / red. Maria Kamińska, Eliza Małek. – Łódź, 1992. – S. 284–292.
35. Vrtel-Wierczyński S. Staropolska legenda o św. Aleksym na porównawczym tle literatury słowiańskich / S. Vrtel-Wierczyński. – Poznań, 1937. – 324 s.

N. Morshna

SPIRITUAL VERSES ABOUT ST. ALEXIUS, MAN OF GOD, FROM HANDWRITTEN SONGBOOKS OF LEMKIVSHCHYNA AND ZAKARPATTIA OF XVIII CENTURY

The article explores the poetics of spiritual verses of St. Alexis, Man of God, from handwritten songbooks Lemkivshchyny and Zakarpattia of XVIII century. In particular, singled out four versions of verses about the saint Alexis, each of which has its own specific using of hagiographical material.

Keywords: spiritual verse, St. Alexius, Man of God, handwritten songbook, «Bohohlasnyk».

Матеріал надійшов 01.08.2012

УДК 821.161.2.09

Сосенко П. П., Шевчук Т. М.

МЕТАФІЗИЧНІ МОДЕЛІ ГОГОЛЯ

У статті з'ясовано мітологічну структуру та метафізичний смисл повісті М. Гоголя «Сорочинская ярмарка». У ній порівняно космогонічну і демонологічну моделі весілля та подано метафізичні схеми добра і зла. «Сорочинская ярмарка» є ключем метафізичного тлумачення творів Гоголя, зокрема й поеми «Мертвые души».

Ключові слова: вихор, нечиста сила, ієрогамія, метафізика.

*Присвячується світлій пам'яті Миколи Васильовича Гоголя (1809–1852)
та Ксенофонта Петровича Сосенка (1861–1941)*

Невпійманий, втрачений Гоголь? «Сорочинскую ярмарку» Миколи Гоголя вважають емблемою української/народної культури, чудовим образом України вже так званих дожовтневих часів. Повість, яка зачинає цикл «Вечера на хуторе близ Диканьки» [1], стала елементом «масової культури» [2] і об'єктом зацікавлення багатьох дослідників, як і інші, – так звані українські (малоросійські), – повісті циклів «Вечера...» та «Миргород». Можна говорити про своєрідні літературно-фольклорні конструкції «масової культури» – Гоголь-конструкції. «Вечера...» Гоголя, насамперед «Сорочинскую ярмарку» і «Ночь перед рож-

деством», експлуатують як елементи для обґрунтування літературно-фольклорних конструкцій «поетичного образу/символу України» (при цьому часто посилаються на О. Пушкіна). З цих конструкцій складається «Гоголь-Україна». Вона виявляє не так Гоголя чи Україну, як деяку псевдодійсність, складниками якої є і псевдогоголь, і псевдоукраїна (своєрідна псевдоієрогамійна пара); найбільше вона оприявнює духовний стан конструкторів і суспільства, в якому вони живуть. «Гоголь-Україна» особливо популярна в радянський час і поширюється через структури маскульту – «масової освіти/просвіти».